

רבי יוחנן אומר חוץ לחומת בית פאגני, כלומר, חוץ לירושלים, שבית פאגני הוא בהיקף החיצוני של ירושלים ממה שהוסיפו על העיר [לפאגני הוא מלשון תפיסה וכיבוש, שעל ידי תפיסת מקום זה נכבשת העיר], ומעבר לחומת בית פאגני הוא מחוץ לירושלים (רש"י כאן ובב"מ ז, א, וכן במבואר ברבנו חננאל). ואף שלרבי יוחנן לא צריך 'על בסמוך', מכל מקום מחוץ לירושלים שאינו מקום אכילת קדשים קלים ואם יצאו לשם נפסלים, ודאי לא מקדשת שם השחיטה את הלחם (רש"י כאן). ויש שכתבו, שהוא חוץ לחומת הר הבית [ונקרא 'בית פאגני' מלשון 'פת בג המלך', שהיו אופים שם חלות תודה ורקיץ נזיר] (ראה מיוחס לרש"י מנחות עח, ב; רמב"ם בפיה"מ שם, וראה גליון הש"ס שם). ולפי פירוש זה גם רבי יוחנן מודה שדורשים מ'על' שיהיה מקום קרוב למזבח, ועל כן צריך שיהיה בתוך הר הבית, אלא שאין צריך שיהיה סמוך ממש בתוך העזרה (קרבן אורה שם).

אלא בהתרת ספק קמיפלגי, שלדעת ריש לקיש התרת ספק לא שמה התורה, ועל כן כשהחמץ אינו עמו בעזרה, ספק הוא לעדים המתרים אם יש ברשותו חמץ (רש"י), וכיון שהדבר לא ידוע למתרים, יכול גם המותר לטעון שלא ידע מכך והיה שוגג, ומשום כך אין שמה התורה ונפטר ממלקות, שהרי לא ניתנה התורה אלא להבחין בין שוגג למזיד (תוס' בביאור רש"י, ע"פ הגמ' בסנהדרין ח, ב), אבל אם המתרים היו יודעים שיש ברשותו חמץ, היה חייב המותר להאמין להם ולא היה נחשב שוגג (הגהות רא"מ הרוויין). אך כשאין ידוע עתה שיש חמץ ברשותו, אף אם היה ידוע מקודם לכן שיש חמץ בביתו, עדיין התרת ספק היא, שמא נאכל החמץ או שרפוהו והשביתוהו לאחר שיצא השוחט מביתו (רבנו חננאל).

ולפי ביאור זה של הגמ' במחלוקתם, גם לריש לקיש אין צריך שיהיה החמץ עמו בעזרה ממש, אלא אף אם מונח בחלון בירושלים וניתן לראותו מהעזרה, שוב אין זו התרת ספק וחייב עליו (ירושלמי). וכמו כן, לפי ביאור זה במחלוקתם, מודה ריש לקיש שלכתחילה אסור לשחוט גם כשהחמץ אינו עמו בעזרה, אלא שאינו לוקה על כך משום שזו התרת ספק (שפת אמת).

משום דהנה ליה התרת ספק, שכאשר מתרים בו לאכול את הכיכר היום כדי שלא יעבור על השבועה, ספק הוא אם יעבור, שיכול הוא לומר שעדיין יש שהות ביום לאוכלה, ואין המתרה יכול לכוון שהתרתו תהיה בסוף היום כדי שיעבור היום בתוך כדי דיבור של ההתרה (רש"י כאן ובשבועות כא, א, וראה רש"י תמורה ג, ב והגהות הגר"א בילקוט מפרשים שם).

אי הכי אפילו לאחד בסוף העולם נמי – אפילו אם לאחד שאינו מבני חבורה יש חמץ בעזרה, יעבור עליו השוחט אם התרו בו (רש"י). אבל אם החמץ אינו עמו בעזרה, בזה היה פשוט לגמ' שאינו עובר עליו. ואפילו לרבי יוחנן שאמר לעיל שעובר גם אם החמץ אינו בעזרה, זהו דוקא לגבי אחד מבני החבורה, אבל לגבי מי שאינו מבני החבורה, אין צד לומר שעובר באופן זה (דבר שמואל תניינא), כיון שצריך שתהיה איזו שייכות בין החמץ לפסח, או מצד שהוא של אחד מבני החבורה, או מצד שהחמץ בעזרה, שלרבי יוחנן 'על חמץ' יכול להתפרש או מצד סמיכות מקום או על ידי שייכות אחרת (עבודת הפסח, אך ראה שם שהעיר מרש"י לעיל ע"ד ד"ה עד, שמשמע מדבריו שהיתה הוה אמינא לחייב גם אם אינו עמו בעזרה).

או לאחד מבני חבורה, וכשיש לאחד מבני החבורה [או אם יש לשוחט או לזורק], כל בני החבורה עוברים על הלאו (רש"י לעיל ע"א ותוס' ר"ד בשמו), ואף לוקים עליו (מהרש"א על רש"י להלן ד"ה האיל, וראה תוס' שהקשה שהוא 'לאו שאין בו מעשה'), אך אינם עוברים אלא כשידעו שיש חמץ לאחד מהם (לקוטי הלכות זבח תודה). ויש שכתבו, שכוונת ריש לקיש היא שהשוחט והזורק עוברים על הלאו לא רק על חמץ שלהם אלא גם כשיש חמץ לאחד מבני החבורה, אבל בני החבורה עצמם אינם עוברים על הלאו, אפילו לא בעל החמץ שבהם, שהרי בפסוק נאמר 'לא תשחט' [והזורק התרבה מ'דם זבח' כמבואר ברש"י לעיל (ע"א)], ואין בני החבורה בכלל איסור זה (תוס'). ואף שהשוחט את קרבן הפסח שליח הוא של כל בני החבורה [כמבואר בקידושין (מא, ב)], הרי קיימא לן שאין שליח לדבר עבירה (תוס' ר"ד). וראה רעק"א שהעיר, שלפי זה כשהשוחט שוגג יעבור בעל החמץ, משום שבשליח שוגג יש שליח לדבר עבירה, כמבואר בתוס' קידושין שם). ובדעת רש"י יש שביאר, שכיון שהשליחות היא על השחיטה שמצד עצמה אין בה עבירה, אין השליחות בטילה מחמת שאירע מקרה שיש לו חמץ שמחמתו השחיטה נאסרה (העדות הגר"ש אלישיב, וראה עוד להלן).

ומכך שהשוחט והזורק עוברים על הלאו אף שאין ברשותם חמץ אלא ברשות אחד מבני החבורה, מוכח לכאורה שגדר האיסור אינו מצד ההיית החמץ ברשותו בשעת שחיטת הפסח, אלא מצד דיני קרבן פסח, שאסור לשוחט כאשר יש חמץ ברשות אחד מבני החבורה. ולדעת הסובר שגם שאר בני החבורה שאין החמץ שלהם עוברים, זהו משום שקרבנם נשחט על החמץ, ואינו מצד שליחות, ולכן אף שאין שליח לדבר עבירה, מכל מקום עוברים הם על האיסור [ושלא כסברת התוס' ר"ד] (משאת משה פה וחי' רבי אריה לייב א, יב, ראה שם בדבריהם, וראה עוד בענין זה לעיל ע"א ד"ה השוחט).

ויש שכתב, שלדעת הסובר שגם בני החבורה עוברים עליו, איסורם אינו מצד שהם בעלי הקרבן, אלא מצד שהם אוכלי הקרבן, משום שהם בכלל איסור 'לא ילין', שאסורים הם להותיר מבשר הפסח, שדרשת הגמ' להלן המלמדת שחייבים על חמץ של בני חבורה מהסמיכות של 'לא תשחט' ל'ולא ילין', אינה לימוד בעלמא, אלא דורשים משם שגדר האיסור הוא על אוכלי הקרבן שהם בכלל איסור הלנתו [ולכן חולה או זקן שהם מבני החבורה המנויים על הפסח, אינם עוברים על חמץ שברשותם, כיון שאינם נחשבים אוכלי הפסח מאחר שאינם יכולים לאכול כזית] (כתבי הגר"ז מנחות עח, ב, ע"פ לשון הרמב"ם קרבן פסח א, ה).

רבי יוחנן אף על פי שאין עמו בעזרה, אפילו הוא מחוץ לירושלים (יפה עינים, ממשמעות לשון הרמב"ם קרבן פסח א, ה, ושכן משמע מלשון הגמ' להלן 'וכל היכא דאיתיה איתיה'), שדוקא לענין תודה צריך שיהיה הלחם בירושלים [ראה להלן (ד"ה רבי)], כיון שהתודה באה לקדש את הלחם ולהתירו, וזה שייך רק במקום הכשרו של הלחם ולא מחוץ לירושלים ששם נפסל הלחם מדין 'וצא' (כמבואר ברש"י (ד"ה בית)), אבל לענין חמץ אין טעם לומר שצריך שיהיה החמץ במקום הכשר לאכילת הפסח כדי שיעבור עליו משום 'לא תשחט על חמץ' (רעק"א קמא קעו). ויש שכתבו, שדוקא כאשר החמץ בירושלים עובר עליו (ר"ש ורא"ש כלים א, ה, וראה יפה עינים שכן מבואר בירושלמי, אך ראה רעק"א שם שביאר את דברי הירושלמי באופן אחר).